

Підлужна Г. В.,
кандидат пед. наук, доцент кафедри
філології і лінгводидактики,
Стрельченко О. М.,
студентка 41 групи ННІ педагогіки
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

Особливості навчання каліграфічного письма ліворуких першокласників

Упродовж останнього століття в усьому світі спостерігається збільшення кількості людей, які у своїй діяльності віддають перевагу лівій руці. Як засвідчують статистичні джерела, нині ліворуки складають від 3% до 10% людства на різних континентах [3]. Сьогодні важко знайти дитячий колектив, де не було б хоча однієї ліворукої дитини. Тому проблема навчання таких дітей, їх адаптації до шкільного навчання, обрання майбутньої професії, соціалізації привертає увагу багатьох учених, педагогів, батьків.

Дослідження з проблем вивчення ліворукості ведуться в різних аспектах. Численні наукові роботи присвячені статистиці ліворукості в різних країнах та аналізу різних теорій походження ліворукості (Т. А. Доброхотова, Н. М. Брагіна). Ведеться вивчення психологічних і психофізіологічних особливостей шульг (М. М. Безруких, Н. Б. Малих, В. А. Москвін та ін.). Проблема навчання й виховання ліворуких дітей досліджувалась багатьма психологами та педагогами (М. М. Безруких, А. П. Чуприковим, А. В. Семенович, О. В. Прищепой та ін.). У своїх працях науковці звертають увагу на відсутність у педагогів умінь проводити діагностику індивідуальних особливостей учнів і виділяти труднощі в навчанні, організовувати навчально-виховний процес ліворуких дітей з урахуванням їх психофізіологічних особливостей, здійснювати відповідні корективи.

З приходом до школи шестирічних дітей питання щодо навчання письма ліворуких першокласників стало особливо актуальним. Перед учителями гостро постали питання, як навчити шульгу дотримуватись гігієнічних вимог, необхідних під час письма (постава, положення зошита, рук тощо), як сформулювати початкові каліграфічні вміння. Таким чином, актуальність статті зумовлена зростанням кількості ліворуких дітей та необхідністю удосконалення методики навчання каліграфічного письма ліворуких першокласників.

У повсякденному житті терміни "*ліворукість*" та "*лівшість*" часто вживаються як синонімічні. Однак у науковій літературі зауважується, що ці поняття не є тотожними. Так, наприклад, А. В. Семенович зазначає, що *ліворукість* – це стійке, закріплене з віком надання переваги лівій руці в ігрових, побутових, навчальних видах діяльності. У цьому значенні також вживається термін "*шульга*" (від давньоруського "шуя" – лівиця, ліва рука) – людина, яка переважно використовує ліву руку. *Лівшість* (*лівобічність*) – це комплексна характеристика, що відображає домінуючу активність правої півкулі головного мозку. На відміну від ліворукої людини, у лівші провідними є не лише ліва рука, а й ліва нога, ліве вухо й ліве око [5]. Існує ще так звана *амбідекстрія*, коли ліва і

права руки розвинені на одному рівні. Дослідники вважають, що дітей, які мають однакову розвиненість рук (амбідекстрів), варто навчати письма правою рукою. Отже, якщо людина все виконує переважно лівою рукою, то можна впевнено стверджувати, що вона ліворука. Однак чи є вона лівшею в цілому можна стверджувати тільки після виявлення в неї провідних лівої ноги, лівого ока та лівого вуха.

Проблеми ліворукості цікавлять науку протягом уже майже ста років. Із давніх-давен існували різні погляди щодо ліворуких. Традиційно склалося, що їх ліворукість у багатьох народів вважалася неабиякою фізичною вадою, каліцтвом, відображенням якихось таємних душевних дефектів. Незважаючи на переважно негативне ставлення до шульг, чимала кількість із них назавжди увійшла в історію людства. Так, наприклад, імператор Гай Юлій Цезар, фараон Рамзес II, полководець Олександр Македонський, Жанна Д'Арк, Карл Великий і Наполеон Бонапарт володіли лівою рукою краще, ніж правою. Не менш вражає і список сучасних політиків: історію XX століття неможливо уявити без Вінстона Черчилля, Махатми Ганді, Рональда Рейгана і Фіделя Кастро. Особливо багато ліворуких у мистецтві. Так, знамениті художники-лівші – Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель, Пабло Пікассо; музиканти – Бетховен, Моцарт, Шопен, Пол Маккартні тощо.

У результаті обстеження 16 тисяч осіб населення в різних регіонах СРСР (Україна, Росія, Вірменія) було виявлено дефіцит ліворуких порівняно із західними країнами, де їх було більше в чотири-п'ять разів. Виявилося, головний чинник, що викликав зменшення ліворукості в СРСР, – це насильницьке переучування шульг у сім'ях, дитячих садках, школі [3]. До недавнього часу переучування ліворуких дітей було досить звичайною справою. Здебільшого цим займалися в дитсадках та школах.

Сучасний науковий погляд на ліворуких людей такий: у них домінує права півкуля мозку, що керує роботою лівої руки та відповідає за інтуїтивно-образне сприйняття світу. Переучувати ліворуку дитину – це значить змінювати специфічні якості її психіки, що негативно позначається на її психологічному стані, емоційності та здоров'ї в цілому.

Отже, переважне володіння тією чи іншою рукою визначається не бажанням чи примхам дитини, а особливою організацією роботи її мозку. Тому батькам та педагогам дуже важливо визначити в дитини провідну руку ще до відвідування школи або в перші дні навчання в ній.

Науковці виокремлюють такі *психофізіологічні особливості ліворуких дітей*, які необхідно враховувати під час навчання каліграфічного письма:

- зазвичай, це художньо обдаровані й дуже емоційні діти. Уже з трьох років вони набагато краще, ніж інші малюки, малюють, ліплять із глини чи пластиліну;
- у них знижена здатність зорово-рухових координацій: діти погано справляються із завданнями на змальовування графічних зображень, не можуть писати рівно в рядку;
- наявні недоліки просторового сприйняття, зорової пам'яті: у дітей часто спостерігаються спотворення форми та пропорції фігур під час графічного зображення; дзеркальність письма; пропуск і перестановка букв; заміна схожих за конфігурацією букв (Т - П, М - Л, Н - К, И - Н);

- ліворукі діти часто намагаються писати й читати справа наліво, що пояснюється підвищеною функціональною активністю правої півкулі головного мозку;
- ліворуким важко засвоювати поняття "вліво", "вправо", "вище", "нижче";
- встановлено, що для них характерна візуальна система сприйняття. Значить, інформація, отримана у словесній формі, не робить істотного впливу на формування пізнавальних здібностей і розвиток такої дитини в цілому;
- пам'ять ліворукої дитини мимовільна: вона краще запам'ятовує яскраві образи. Саме тому на заняттях необхідно використовувати наочність, а також образність, інтонаційні можливості мовлення [1].

Формування в ліворуких дітей каліграфічних умінь і навичок передбачає також дотримання *гігієнічних умов* під час письма. Для правильної постави під час письма важливо, щоб дитина сиділа прямо, спираючись спиною на спинку стільця, не торкаючись грудьми стола. Відстань від краю парти до грудей має становити 5–8 см і приблизно дорівнювати ширині долоні. При цьому її ноги мають стояти на підлозі або підставці для ніг. Тулуб, плечі та голову необхідно тримати рівно, обома руками на рівні передпліччя спиратися на край стола. Відстань від очей до парти має становити 30–35 см. Світло у процесі письма ліворукої дитини має падати з *правої сторони*. Якщо такої можливості в класі немає, то ліворукі діти мають сидіти *ближче до вікна*, щоб від руки на зошит падала світліша тінь. *За наявності у класі кількох ліворуких дітей бажано посадити їх парами.*

Особливу увагу необхідно приділити положенню рук, кисті руки та способу тримання ручки. Руки під час письма мають лежати на робочому столі так, щоб лікоть лівої руки трохи виходив за край столу й ліва рука вільно рухалась по лініях зверху донизу. Ручка кладеться на середній палець, на його верхню нігтьову частину. Нігтьова фаланга великого пальця притримує ручку, а вказівний палець легко кладеться зверху ручки на проміжок не більше 20 мм (приблизно на ширину великого пальця) від кульки та керує рухом пальців. Під час письма спочатку права рука притримує зошит знизу, а тоді, коли сторінка заповнюється внизу, – угорі. Каліграфічність почерку ліворукої дитини та якість зображення нею графічних елементів залежатимуть також і від положення зошита під час письма. Науковці рекомендують різні методичні прийоми навчання письма ліворуких першокласників. Так, О. В. Прищепа пропонує *три способи письма лівою рукою* [4;12].

Під час письма *першим способом зошит* на парті розміщується *з нахилом праворуч* так, щоб правий нижній кут сторінки, на якій писатимуть, був направлений на середину грудей і, за потреби, трішки зсунутий ліворуч. Кисть лівої руки з ручкою знаходиться *під рядком*. Такий спосіб є дзеркальним відображенням "праворукого" письма, він *вважається найбільш зручним*, оскільки дитині не доводиться вивертати кисть руки, добре видно зразок. Однак, пишучи у такий спосіб, діти порушують вимоги "праворукої" каліграфії: *букви* не мають нахилу вправо, а навпаки, *нахилені вліво*.

Другий спосіб полягає в тому, що зошит кладеться з *нахилом ліворуч*, а кисть лівої руки з ручкою розміщується *над рядком*. При цьому кисть вивертається так, що ручка набуває положення, коли її *вістря направлене на себе, до грудей* (письмо "*крюком*"). Опорою кисті стають мізинець і безіменний

пальці. До такого способу діти доходять переважно спонтанно задовго до того, як потрапляють до школи, тому й бачимо ми його в житті частіше. Цей спосіб дає дитині можливість орієнтуватися на поданий зразок чи раніше написане й зменшує кількість помилок під час письма.

Третій спосіб письма полягає в тому, що зошит лежить *паралельно* до нижнього краю парті. Рука на мізинці рухається по рядку, звісно, закриваючи написане. Таке положення руки значно утруднює процес навчання, оскільки всі зразки розміщуються зліва. Відповідно доцільним для ліворуких дітей є розміщення зразків у рядку справа. *Це нераціональний спосіб письма.* За такого письма частіше спостерігаються графічні й орфографічні помилки.

Передовий педагогічний досвід переконує, що *до кожного випадку "ліворукого" написання варто підходити індивідуально і, головне, – дати дитині можливість обрати зручний для неї спосіб письма.*

Важливим елементом методики навчання каліграфічного письма є цілісне сприйняття букви з виділенням її окремих елементів. Під час опрацювання ліворукою дитиною кожного графічного елемента необхідно дотримуватися певної *послідовності дій*:

- пояснити, як пишеться графічний елемент (буква): з якої точки починається рух, куди він спрямований, як змінюється траєкторія, де рух припиняється;
- показати зразок виконання руху, пояснити дитині, як з'єднуються букви за допомогою поєднувального елемента, у яких випадках він необхідний (*ОН, ЮК, ВА*), а в яких – ні (*ЛІ, УН, ШЛ*);
- виконати рух під тактування в уповільненому темпі;
- після пояснення й показу попросити дитину продиктувати дорослому, що і як потрібно робити, при цьому дорослий сам має виконати завдання;
- потім необхідно повторити інструкції. Учень може сам виконати дію або ця дія виконується вчителем "під контролем" та за інструкцією дитини;
- насамкінець учитель пропонує дитині самостійно виконати дії. Рухи виконуються під контролем дорослого, але за умови самостійного оцінювання дитиною правильності написання [2].

Формування графічних навичок неможливе без багаторазового, копіткого виконання графічних вправ. Однак одноманітна й монотонна робота швидко втомлює дітей. Тому, враховуючи вікові особливості першокласників, де провідним видом діяльності є гра, і знаючи, що 6-7 річні діти, а особливо – ліворуки, мислять з *опорою на зоровий образ*, ми уклали для них *спеціальний комплекс ігрових вправ та завдань з письма*. Зразки таких вправ пропонуємо нижче.

Пальчикова гімнастика для лівої руки

Півник

Долоня вгору, вказівний палець спирається на великий. Решта пальців розведені в сторони й підняті вгору.

Равлик

Покласти ліву руку на стіл долонею вниз, підняти й розвести вказівний і середній пальці, поворухнути ними, зображуючи равлика.

Мишеня

Діти зображають мишенятко. Середній і безіменний пальці упираються у великий. Вказівний і мізинець зігнуті в дуги й притиснуті до середнього і безіменного пальців.

Зайчєня

Пальчики стиснути в кулачок. Вказівний і середній пальці підняті вгору й стулені. Безіменним і мізинцем стукати по великому пальцю.

Ігрові підготовчі вправи з письма

"Струмок і бережок". Робочий рядок учні заштриховують від верхньої до нижньої рядкової хвилястими лініями синього кольору – це струмочок. Допоміжні рядки розфарбовуються від нарядкової лінії до верхньої рядкової та від нижньої рядкової до підрядкової лінії зеленим кольором – це бережок.

"Їдуть, їдуть потяги". Учні уявляють, що робочий рядок – це рейки, якими повинен їхати потяг. Але на цих рейках не вистачає шпал, тому подорож затримується. Необхідно терміново добудувати залізницю – зобразити у рядку похилі лінії.

"Трави зеленаві". Першокласники зеленим олівцем зображують подовжені похилі лінії від верхньої нарядкової рухом униз до нижньої лінії робочого рядка. При цьому діти уявляють м'яку, шовковисту травичку, на яку подув легкий вітерець.

"Бублики". Зображуючи лівий або правий півовали, діти уявляють собі бублики, у яких один бік надгризла мишка.

Ігрові вправи під час вивчення літер

Тренувальні та коригувальні вправи для формування навичок каліграфічного письма літер необхідно проводити у відповідній послідовності, не підміняючи письмо букви виконанням поданих вправ.

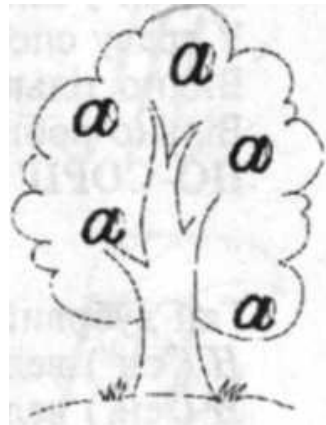
Рекомендовані етапи роботи:

1. Показ рукописної літери, аналіз її складових елементів.
2. Асоціації, пов'язані з буквою.
3. Показ зразка-малюнка тренувальної та коригувальної вправи (див. нижче).

"Кенгуру "

A велика пристрибала:
Кенгуру ви не впізнали?
І веселе кенгуру
Вчить писати дівчор.

"Сливки"

На дерево діти ласо поглядають,
Там сливки - **a**
Смачненькі достигають

4. Пояснення способу виконання вправи на чистому (без розліновки) аркуші паперу, у ритмі промовляння назви вправи (наприклад, ми-ше-ня). Якщо слово коротке, можна утворити словосполучення (наприклад, ме-ду-за пливе).

5. Зачитування римовки-вірша, який доповнює образ і створює гарний настрій.

6. Виконання вправи учнями.

7. Робота над письмом букви у зошиті.

Виконання цих рекомендацій допоможе вчителям сформувати правильну техніку письма й графічні вміння ліворуких першокласників, а отже, зробити їх письмо чітким, швидким, зручним.

Список використаних джерел та літератури

1. Майская А. Ребенок-левша: как достичь гармонии с "правым миром"/ А. Майская. – СПб. : Питер, 2005. – 96 с.
2. Маркова Т. О. Ліворука дитина в школі / Т. О. Маркова. – К. : Просвітництво, 2004. – 260 с.
3. Миколаєва Є. І. Зв'язок обдарованості з ліворукістю: міф і реальність / Є. І. Миколаєва // Обдарована дитина. – 2003. – № 4. – С. 6–14.
4. Прищепа О. В. Проблеми навчання письма дітей, які пишуть лівою рукою / О. Прищепа // Початкова школа. – 2010. – № 5. – С. 10–13.
5. Семенович А. В. Эти невероятные леви : практическое пособие для психологов и родителей / А. В. Семенович. – М. : Генезис, 2005. – С.64–82.
6. Темешева Л. Ліворукість – як до цього ставитися? Психолог на батьківських зборах / Упоряд. О. Главник. – К. : Освіта, 2003. – 120 с.
7. Цепова І. О. Навчаємо письма ліворуких дітей / І. О. Цепова // Початкова школа. – 2010. – № 4. – С. 71–72.
8. Чуприков А. П. Ліворука дитина: яка вона?/ А. Чуприков, І. Марценківська // Дошкільне виховання. – 1996. – № 6. – С. 22–23.